

Verdier i bevegelse

Litteraturformidlingen, bibliotekarprofesjonen og utdanningen

Af Knut Oterholm og Åse Kristine Tveit

Abstract

Artikkelen belyser forståelsen av litteraturformidling og hvilke verdier som legitimerer den i dag, gjennom to intervjuundersøkelser og en spørreundersøkelse. Informantene er ansatte og ledelse ved tre folkebibliotek, og fagansatte og studenter ved Bibliotek- og informasjonsvitenskap, Høgskolen i Oslo. Intervjuene analyseres på bakgrunn av tidligere forskning. Meto- disk benyttes meningskategorisering av intervjuene. Resultatene indikerer at det er skjedd en bevegelse i verdiene som legitimerer litteraturformidlingen i folkebibliotek. Fra å være styrt av kollektiv legitimering og idealer som folkeopplysning og dannelse, er be- grunnelsen blant de yngste bibliotekarene nå mer fri fra ideologi og knyttet til det personlige og individu- elle. Vi kan samtidig se at mange av bibliotekarinformantene opplever en spenning mellom den etterspør- selsorienterte formidlingen og den bibliotekinitierte (kvalitets-) formidlingen av litteratur. Dette kan tyde på at forhold som gjelder kvalitet og formidling i bibliotekfeltet ikke er avklart. At ulike informanter i bibliotekfeltet har ulik forståelse av begrepet littera- turformidling og av litteraturformidlingens verdi- grunnlag, skaper utfordringer både for utdanningen og praksisfeltet.

Knut Oterholm er høgskolelektor ved Høgskolen i Oslo, Bibliotek- og informasjonsvitenskap. knut.oterholm@jbi.hio.no

Åse Kristine Tveit er førstelektor ved Høgskolen i Oslo, Bibliotek- og informasjonsvitenskap. aase.k.tveit@jbi.hio.no

”Jeg har ikke noen tro på at man kan være nøytral – på ting som har med litteratur å gjøre”.

Bibliotekar om formidlingens verdigrunnlag.

Litteraturformidling er et hyppig brukt begrep, både i bibliotekpolitiske dokumenter, i folkebibliotekplaner og i studieplaner ved Bibliotek- og informasjonsvi- tenskap (BIBIN) ved Høgskolen i Oslo. Formidling står også sentralt i utøvelsen av bibliotekaryrket. Vårt utgangspunkt var et ønske om å undersøke eventuelle forskjeller mellom praksisfeltets og utdan- ningens forståelse av begrepet litteraturformidling. Vi ville også se på hvordan folkebibliotekansatte og bibliotekarutdanningens ansatte legitimerer biblio- tekets litteraturformidling. Et siktemål med under- søkelsen var å skaffe kunnskap som kan utvikle BI- BINs undervisning i formidling.

Vår første hypotese var at begrepet litteraturfor- midling ikke er tydelig definert i praksisfeltet. For å undersøke dette spurte vi: Hva innebærer litteratur- formidling for henholdsvis ledelse og ansatte i folke- bibliotekene og for faglærerne ved bibliotekarutdan- ningen i Oslo?

Vår andre hypotese var at det er en utvikling i biblio- tekenes litteraturformidling, fra tidligere å ha vært rettet mot dannelse og opplysning, til nå å bli mer rettet mot opplevelse og underholdning. For å få et bilde av denne utviklingen spurte vi: Hva legitime- rer folkebibliotekenes litteraturformidling, sett fra henholdsvis profesjonsfeltets og utdannernes side? Hvilke verdier knytter litteraturformidlingen an til

hos utøverne av formidlingen og hos utdannerne? Spørsmålene reiser diskusjoner knyttet til utviklingen av litteraturformidlingen i folkebibliotekene, og til utdanningen av bibliotekarer.

Materiale og metode

Artikkelen er skrevet på bakgrunn av et toårig prosjekt, *Formidling i teori og praksis*. De første intervjuene ble foretatt sommeren 2008, de siste høsten 2009. Praksisfeltet er i undersøkelsen representert ved ansatte og ledelse ved tre folkebibliotek i byene Tromsø, Oslo og Lillehammer. Valgene av disse tre bibliotekene ble gjort ut fra hensyn til deres forholdsvis aktive litteraturformidlende virksomhet. Deichmanske bibliotek i Oslo, ved Hovedutlånet ble valgt fordi det er det største i landet, Lillehammer bibliotek fordi det har tilknytning til Norges største litteraturfestival, og Tromsø bibliotek fordi de i 2005 flyttet inn i et nybygg som har forandret vilkårene for litteraturformidling.

I de tre bibliotekene intervjuet vi 13 personer i kategoriene ledelse og ansatte. Av informantene fra praksisfeltet er fem ledere og åtte bibliotekansatte. Tre er menn og 10 kvinner (av de tre mennene er to ledere). Aldersspennet var fra 28-64 år. Av de 13 har ni bibliotekarutdanning. Sju av informantene har annen utdanning, eventuelt i tillegg til bibliotekarutdanning.

Den andre delen av materialet er intervjuer gjennomført med sju av våre kolleger ved Bibliotek- og informasjonsvitenskap¹. Av de sju underviser fire i litteraturfag, en i kunnskapsorganisasjon og to i bibliotek og samfunn. To er menn, fem er kvinner. Aldersfordelingen var 45- 62 år. Av de sju har seks avlagt doktorgrad.

I tillegg til intervjuundersøkelsene, gjennomførte vi en elektronisk spørreundersøkelse (multiple choice) blant studenter som fullførte 3. år ved BIBIN våren 2008. Spørsmålene dreide seg om studentenes forståelse av hva formidling er, og hvordan de har opplevd relevansen av det de har lært om litteraturformidling i undervisningen i forhold til sin framtidige yrkesrolle. Svarprosenten var lav, bare ca 50 % (N=38). Det er derfor usikre opplysninger denne undersøkelsen gir. Når vi likevel har med noe av det den viser, er det fordi noen tendenser var entydige, og utdyper våre funn fra intervjuundersøkelsene.

Intervjuene ble basert på strukturerte spørsmålsguider. Intervjuguidene til henholdsvis bibliotekledelse, bibliotekansatte og undervisningspersonale ved HIO var litt forskjellige, men de kretset om samme tema: begrepet litteraturformidling, hvordan formidlingen begrunnes, og om sammenhengen mellom utdanningen og yrkesutøvelsen på formidlingsfeltet.

Intervjuene ble analysert ved hjelp av meningskategorisering (Kvale 1998 s. 129-131). Vi tok utgangspunkt i noen kategorier som var sentrale for våre hypoteser, og der informantens utsagn uttrykte verdier og vurderinger, og slik plasserte seg i forhold til hverandre.

Utvalget av informanter er begrenset, og vi kan selvsagt ikke generalisere ut fra denne undersøkelsen. Analysen av intervjuene synliggjorde likevel noen tydelige mønstre som gir grunnlag for å stille noen kritiske spørsmål til både utdanningen og praksisfeltet.

Tidligere forskning

Det er gjennomført flere studier av bibliotekarers holdninger og synspunkter på sin egen yrkesrolle. I en artikkel av Ragnar Audunson (2001) presenteres resultater fra, og analyser av en omfattende undersøkelse av bibliotekarers, politikeres og den generelle norske befolknings holdninger til og meninger om folkebiblioteket. Undersøkelsen avdekker hvordan de tre gruppene på ulikt vis legitimerer offentlig finansiering av folkebibliotekene. Undersøkelsen antyder dessuten en utvikling i holdningene til litteraturformidling, ved at yngre bibliotekarer viser andre holdninger enn de eldre i spørsmålet om etterspørselsstyrt innkjøp.

I sin doktoravhandling fra 2001, *Mellom elite og publikum*, undersøker Jofrid Karner Smidt bibliotekarenes litterære smak, og deres oppfatninger av seg selv som litteraturformidlere. Hun påviser at bibliotekarer avgrenser seg fra det akademiske litterære miljøet, og at det er spenninger i bibliotekarenes forhold til det å formidle ”smal” og ”bred” litteratur.

I tillegg til våre to kollegers arbeider, har vi hatt nytte av sosiologen Ove Skarpenes’ undersøkelse av velutdannede nordmenns holdninger til den såkalt ”legitime kulturen” (2007) og artiklene ”Ej blot til oplysning: biblioteket i oplevelsessamfundet” av

Casper Hvenegaard Rasmusen og Henrik Jochumsen (2008) og ”Smagskulturer kvalitet og dannelse” av Henrik Kaare Nielsen (2006). Hvenegaard Rasmusen og Jochumsen setter bibliotekene i relasjon til opplevelsessamfunnet og opplevelsesøkonomien som preger samtiden. Historisk har biblioteket stått i en kontekst der opplysning var hovedformål og bibliotekfolk ikke var ”særlig optaget af de oplevelser, bøgerne kunne formidle”. Dette har endret seg i en tid der opplevelser vektlegges i stadig sterkere grad. Nielsen (2006) diskuterer muligheten for en allmenn dannelsesdiskurs i et samfunn som domineres av ulike partikulære smaksfellesskap og en ”konsensus” om at ingen smaksorientering er bedre enn en hvilken som helst annen². Begge artiklene peker på at kvalitet og kulturformidling ikke bare dreier seg om litterær eller estetisk kvalitet.

Hva er litteraturformidling?

Går vi til den språklige betydningen av formidling, definerer *Norsk ordbok* (1994) dette som å overføre, videresende, være mellomledd for noe eller få i stand noe. Å formidle litteratur kan slik forstås som en omfattende betegnelse på det å distribuere litteratur, være et mellomledd mellom litteratur og lesere og aktivt å skape situasjoner, arenaer og fora der litteraturen blir synlig. Ordbokas formulering ”å få i stand” indikerer at formidling er noe som skaper et resultat, utgjør en forskjell. Litteraturformidling dekker dermed både den mer passive distribusjonen og den mer aktive handlingen overfor enkelte eller grupper av lesere (Tveit 2004 s. 17ff). Jens Thorhauge minner om det gamle idealet: å finne den rette bok til den rette låner, og understreker at for å realisere dette idealet kreves det kunnskap om så vel materialet som lånerne i biblioteket. ”Formidling er en betegnelse for de bestræbelser, der udfoldes i biblioteket for at lede materialer og brugere sammen” (Thorhauge 1989 s. 104). Hvenegaard Rasmussen og Jochumsen skjeler mellom direkte og indirekte opplevelsesformidling i bibliotekene, der den direkte formidlingen dreier seg om brukeropplevelser i biblioteket, både ved hyllegressing og ved kulturarrangementer, og den indirekte formidling dreier seg om opplevelsespotensialet som ligger i bibliotekets materiale (2006 s. 171-173). ”I Stortingsmelding nr 23 (2008-2009) Bibliotek, er formidling beskrevet som arbeidsmåter bibliotekene bruker for å utføre sitt kulturpolitiske samfunnsoppdrag. Det slås fast at en av hovedoppgavene for folkebibliotekene er å være ”ein attraktiv arena for

litteratur- og kulturformidling” (s. 128). Stortingsmeldingen understreker at oppdraget innbefatter å tilby et mangfold av litteratur og av andre medier, og å arbeide for å skape leselyst. Det vil si at interessen og engasjementet hos leseren må vekkes.

Ved bibliotekarutdanningen på Høgskolen i Oslo, blir formidling holdt fram som en av bachelorstudiets tre hoveddeler: ”Bibliotek- og informasjonsvitenskap gir en bred innføring i organisering, gjenfinning og formidling av ulike medieformer og tekster” (*Studieplan. Bibliotek- og informasjonsvitenskap* 2009 s. 3). Her er formidling forstått som et bredt spekter av arbeidsmåter, til bruk for å sette mediene og brukerne i forbindelse med hverandre.

Faglærerne ved utdanningen forstår litteraturformidling som aktivitet som skal hjelpe leserne til litteraturen. En forklarer det som ”tilgjengeliggjøring på ulike nivå. Hjelpe folk å trenge inn i, oppleve, og erfare tekster. Både finne fram tekster og åpne dem opp – i vid forstand”³. Tre uttrykker at formidling er å skape interesse for litteraturen. En annen understreker at det er to grunnformer for formidling, den brukerinitierte, i en veiledningssituasjon, og den bibliotekinitierte, der biblioteket sjøl setter dagsorden. Flere peker på at formidling foregår på ulike nivå, at det er et bredt felt og en sier at det ”er et veldig sentralt område for bibliotekene [...] sentralt for nesten alt man gjør”. Tre av sju understreker at litteraturformidling dreier seg om både skriftlig og muntlig aktivitet. En av de tre nevner også at formidling innbefatter PR for biblioteket. To peker på innredning og oppstilling av medier som en viktig del av litteraturformidlingen. En av informantene skiller seg ut ved å problematisere begrepet slik det brukes i utdanningen: ”veldig uklart”, sier hun.

Litteraturformidling betegner ifølge våre informanter fra bibliotekene først og fremst et bredt spekter av handlinger, helt konkrete arbeidsoppgaver og samtidig aspekter ved mange andre arbeidsoppgaver. Formidling er ”alt vi gjør” sier flere bibliotekarere. ”En av fire grunnpilarer” sier en (innsamle, registrere, gjenfinne og formidle). ”En av to pilarer”, sier en annen; den ene kunnskap og den andre litteratur og formidling. Biblioteklederne beskriver formidling i større grad som viktige prosesser, og i mindre grad som arbeidsoppgaver. ”Det vi gjør for å bringe det man har i hyllene til brukerne”. Mange av informantene peker på utstillinger, forfatterkvelder,

skilting etc. Noen av de ansatte snakker i andre deler av intervjuet likevel om formidling som noe langt snevrere, og relaterer det til muntlig formidlingsaktivitet. Skriftlig formidling nevnes av bare en ansatt, mens flere i ledelsessjiktet nevner skriftlig og digital kommunikasjon som viktige deler av formidlingen. Fire av fem ledere tar litteraturformidling med inn i den strategiske tenkingen, og betegner dette som en viktig del av virksomheten. To av dem knytter formidling til samlingsutvikling, en av dem sier det er en del av samlingsutviklingen og alle fire forstår formidling som en prosess for å bringe litteraturen ut til folk, få dem interessert.

Ved alle tre bibliotek er det likevel først og fremst det muntlige, og til dels det kunnskapsorganisatoriske omkring litteraturformidlingen som betones. Det sistnevnte kan for eksempel være kategorisering eller bruk av katalogkrydder⁴.

Det er i stor grad enighet mellom praktikerne og utdannerne om hva formidling vil si i praksis. Sjøl om det internt i begge grupper er ulike forklaringsformer, som enten baserer seg på eksempler (veiledning, bokprat, etc.), eller på abstraheringer (prosesser, tilgjengeliggjøring, etc.), så er det liten forskjell fra faglærernes til bibliotekarenes oppfatninger. Den tydeligste forskjellen er at bibliotekarene i så sterk grad forbinder litteraturformidling med muntlig aktivitet, mens flere av faglærerne i like høy grad betoner den skriftlige sida ved formidlingen.

I studentundersøkelsen fant vi at hele 80 % mente at kompetanse i formidling omfatter både teoretiske kunnskaper og praktiske ferdigheter. Det er verdt å merke seg at 18 % svarte at formidlingskompetanse bare består av praktiske ferdigheter. Dette kan bety at den teoretiske siden ved formidlingen av disse studentene ble forstått som irrelevant eller at de ikke koblet den til utøvelse av praksis.

Er litteraturformidling et eget fagområde?

Faglærerne ved Bibliotek- og informasjonsvitenskap er usikre på om litteraturformidling kan betraktes som et eget fagområde. Alle sju uttrykker tvil om dette, med begreper som "ikke sikker", "vanskelig ord i den forbindelse", "ikke akademisk". En mener at det mer enn et fagområde, er "et sett ferdigheter og en grunnholdning". Samtidig peker andre formuleringer hos fem av sju i retning av det faglige

ved litteraturformidling: "nærmer seg et fag", "egen disiplin, med egen teori og metode", "kompetanser", "et delområde av fagområdet Litteratur og bruker" ⁵. Kunnskapsdimensjonen vektlegges: "en god litteraturformidler må jo ha brei oversikt". En av lærerne synes litteraturformidling er et godt eksempel på et fagovergripende tema.

Litteraturformidling forstås av fire praktikere (tre bibliotekansatte og en leder) helt klart som et eget fagområde. To av disse ansatte bruker ordet "absolutt". Fire (tre ansatte og en leder) er noe mer uklare i dette spørsmålet, men anser at det er mulig å ha "faglig innsikt" i litteraturformidling, at det er noe som delvis kan læres, mens fem (to ansatte og tre ledere) hevder at litteraturformidling ikke er et eget fagområde, enten fordi de knytter det til særskilte medfødte evner, eller fordi formidlingen kobles til svært ulike arbeidsoppgaver.

Oppfatningene om hvorvidt litteraturformidling er et fagområde eller ikke, er altså delte. Forskjellen i oppfatning mellom praktikerne og faglærerne ligger i at de sistnevnte vektlegger den akademiske tilknytningen, og uttrykker usikkerhet om koblingen til formidling. Samtidig hevder de (naturlig nok, siden skolen underviser i det) at formidling er noe som kan læres. Det er flest av de bibliotekansatte som utfører formidlingsoppgavene i det daglige, som har oppfatningen om at formidling er et fagområde, men disse knytter det ikke opp mot det akademiske. Flere av lederne, som står fjernere fra de konkrete arbeidsoppgavene, finner at formidling ikke er et eget fagområde.

Bibliotekenes ledelse uttrykker altså et annet syn enn de ansatte på litteraturformidlingens fagkarakter. Dette kan gi uheldige utslag for de ansattes muligheter til utvikling og kompetanseheving. Hvis formidling ikke er noe som kan læres, men betraktes som medfødte egenskaper, kan dette undergrave behovet for formell kompetanse på feltet.

Ambivalens: Kvalitet og smak i formidlingen

Bibliotekloven pålegger folkebibliotekene å legge vekt på kvalitet i sine tilbud. Samtidig synes det som om kvalitet i dag er blitt et problematisk begrep å bruke i formidlingssammenheng. For å løse sine oppgaver knyttet til folkeopplysning og kulturformidling "skulle folkebiblioteket stille kvalitetslitteratur til

rådighet” (Audunson 2001). Kvaliteten var det ikke opp til den enkelte bibliotekar å definere, dette var det tidligere ”øvrigheten” som sto for. Fra begynnelsen av 1900-tallet ble det nemlig fra statens side utarbeidet lister over hvilke bøker som burde finnes i folkebibliotekene. Statstilskudd til bibliotekene betinget anskaffelse av listenes titler (Byberg 2006 s. 13-14). Hva denne kvalitetslitteraturen omfattet, ble ikke utfordret før skillet mellom det populære og det finkulturelle kretsløpet ble problematisert og ikke lenger var absolutt, litt utpå 1970-tallet (Kittang 2009 s. 88). I de siste tiår er andre vurderinger og kriterier i bokvalg og formidling enn de rent litterære kvaliteter blitt viktige. Kvalitet er heller ikke lenger en fast størrelse, men er kommet til å stå i et relasjonelt forhold til ulike smaks kulturer (Nielsen 2006). Dessuten er den enkelte kommunes lokale forhold og brukernes etterspørsel også elementer som i dag tillegges stor vekt i bokvalg og formidling.

Vi kan hos våre informanter i praksisfeltet finne en lignende problematisering av kvalitetsdiskusjonen. En av dem stiller spørsmål ved hvem som har makt til å definere hva som er kvalitativt godt. Brukerne har frihet til å velge underholdningslitteratur, hevder en informant, men understreker raskt at biblioteket likevel ikke ”har alt” i sin samling. En stor del av bibliotekarene gir direkte eller indirekte uttrykk for en ambivalens i utøvelsen av litteraturformidlingen. De er seg bevisst at biblioteket skal vise leserne noe de ikke kjenner fra før, de vil gjerne ”åpne øynene for folk for andre bøker enn de 10-15 mest solgte”. Samtidig ser de nødvendigheten av å ”føre på med det folk vil ha”. Ambivalensen består i både å ville formidle kvalitetslitteratur (utøve fagkompetanse) og samtidig formidle det som leserne sier de vil ha. ”Kvalitetslitteratur”, bredde og ”de gode bøkene” er begrep som dukker opp, og som settes opp mot ”bestselgerne”, ”underholdningslitteraturen”, ”smusslitteraturen”, ”trivallitteraturen” og ”kiosk-litteraturen”⁶. Informantene fra praksisfeltet vil gjerne at litteraturformidlingen skal være betydningsfull for leserne, at de skal ”få gitt noe til folk”, at litteraturen skal ”bety noe i ulike livssammenhenger”. To nevnte dannelses som mål, en av dem med en viss reservasjon: ”lissom sånn fortegn dannelses”.

Respekten for leserne nevnes av mange bibliotekar, og synes å være en grunnleggende verdi hos disse informantene. De har et høyt bevissthetsnivå om brukernes likeverd og om de like rettighetene til biblio-

tektjenester. At alle har rett til å få litteratur etter sitt behov, synes å være opplagt. Så problematiserer en del av dem dette, gjennom motsetningen de opplever mellom på den ene siden å behandle alle brukerbehov likt, og respektere brukernes ulike ønsker like høgt, og på den andre siden: formidle kvalitetslitteratur man også mener seg forpliktet til. Man vil gi leseren både hva hun ber om og hva hun ikke ber om. Man vil både tilgodese leseren med opplevelser hun kjenner og vil ha mer av, altså en slags status quo-formidling, og man vil bedrive leserutvikling, ved å formidle litteratur som skaper personlig utvikling (dannelse) hos leseren. Denne spenningen mellom den etterspørselsorienterte formidlingen og den bibliotekinitierte (kvalitets-) formidlingen av litteratur er det mange av våre informanter som opplever i sin yrkesutøvelse.

Et interessant funn er at ambivalensen synes å avta, jo yngre bibliotekarene er. Hos den yngste gruppa av informanter (de under 40 år), gis det ikke uttrykk for noen spenning på dette feltet, de synes å ha en avslappet holdning til kvalitetsformidling og etterspørselstyring, men de er heller ikke redde for å påvirke leserne med sin smak. Blant disse informantene er det tydelig at de er seg bevisst at deres egen smak skinner gjennom når de formidler litteratur. ”Jeg har ikke noen tro på at man kan være nøytral – på ting som har med litteratur å gjøre”. Respekten for brukeren kommer også hos den siterte bibliotekaren til uttrykk, ved at hun peker på at brukerens litterære kompetanse kan bidra til å utvikle hennes egen.

I 9 av intervjuene gir bibliotekansatte og -ledere uttrykk for at det er i orden å påvirke brukernes litterære smak. Bare en av informantene (den eldste) svarer et klart nei på dette spørsmålet (”Det tror jeg er skummelt å gjøre”). Dette er en forskjell fra Smidts undersøkelser (2001). I hennes intervjuer uttrykker mange av bibliotekarene engstelse for å påvirke leserne. Kanskje sier dette noe om en utvikling i løpet av en tiårsperiode? I vårt materiale finner vi en tydelig vilje til å utvide eller utvikle lesernes smak. Bibliotekarene vil gjerne formidle også annen litteratur enn den rent bekreftende, litteratur som de anser som bedre enn underholdningslitteraturen, men ved forsiktighet, og uten å sette seg til doms over brukerens smak. ”Man trenger ikke si at den smaken de hadde fra før var dårlig, men de kan få en annen smak. Eller en smak i tillegg”.

Sosiologen Ove Skarpenes viser i en studie av den norske middelsmaken, at velutdannede, norske menn og kvinner har sterk uvilje mot å rangere forfattere etter kvalitet. Å si at noe er bedre enn noe annet er åndsdsnobberi, mener man. Å felle kulturelle dommer blir som å felle moralske dommer. Skarpenes finner i sin studie at selv blant det mindretallet som synes det er greit å si at noen deler av litteraturen er bedre enn andre, blir rangeringen foretatt ”med stor grad av ambivalens og gardering” (Skarpenes 2007 s. 549). En liknende ”ambivalens og gardering” finner vi igjen hos mange av bibliotekarene i vår undersøkelse. Et interessant punkt i denne sammenheng, er at de to biblioteklederne som har høyest utdanning, er de som i størst grad problematiserer et normativt kvalitetsbegrep. Samtidig viser flere av faglærerne ved utdanningen vilje til kvalitetsrangering, og synes ikke å ha nevneverdige problemer med det. Dette kan henge sammen med at de alle arbeider med kvalitet og verdivurdering av enten litteratur eller bibliotek-tjenester i sin forskning, og dermed har et annet forhold til det å felle dommer innenfor sitt fagfelt.

Med problematiseringen av kvalitetsbegrepet ser formidlingssituasjonen i biblioteket ut til å ha endret seg. Biblioteklitteraturen var tidligere noe annet enn underholdningslitteratur. ”At noen kulturelle ytringer var av kvalitetsmessig høyere verdi enn andre, og at det var et poeng å spre denne verdifulle kulturen slik at flest mulig fikk tilgang til den, dvs. drive folkeopplysning, var det i all hovedsak enighet om” (Audunson 2001 s. 206). Denne enigheten har slått sprekker siden 70-tallet. I bibliotekloven heter det at samlingene skal være preget av kvalitet, allsidighet og aktualitet. Slik bibliotekarene i vår undersøkelse snakker om kvalitet, kan det se ut til at kvalitetsbegrepet nå blir identifisert med de to andre begrepene, altså at kvalitet i samlingene vil si allsidighet, forstått som bredde og aktualitet, forstått som det etterspurte.

Formidlingens begrunnelse: samfunnsoppdrag eller personlig engasjement

Blant utdanningens informanter finnes en tydelig verdimelessig begrunnelse for å drive litteraturformidling i biblioteket. Både samfunnsoppdraget og danses- og folkeopplysningstanken kommer til syne hos de fleste av informantene (fem av sju). Som en av flere begrunnelser trekker en informant fram at han ”har heller ikke forkastet den gamle folkeopplysningsideen”. Den mest fremtredende begrunnelsen

er at biblioteket bør vise fram ”skjult gull”, som en motvekt mot ”bestselgerne”. Flere av utdannerne ser likevel at litteraturformidling også skal tilfredsstille ulike behov. En sier om folkebibliotekene at det er ”en utfordring å finne balansen mellom det å utføre sitt samfunnsoppdrag og det å tilfredsstille etterspørselen folk har, som stort sett er underholdning”. Han utfordrer også tenkingen om bibliotekets funksjon ved å understreke at det ”er viktig at feltet som helhet klarer å formidle et samfunnsoppdrag som går ut over det å gi folk god underholdning. [...] Hvis du skal realisere samfunnsoppdraget, må du ha en type aktiv formidling av noe som fremmer samfunnsoppdraget”.

Informantene fra ledelsessjiktet begrunner i større grad litteraturformidlingen i et samfunnsoppdrag enn hva de ansatte gjør. Tre av fem henviser til biblioteklovens formålsparagraf der det heter at: ”Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet” (Bibliotekloven 1985, § 1). Vi kan i denne gruppen se at litteraturformidling settes i en større samfunnsmessig kontekst knyttet til kulturell opplevelse, og handler om å skape et ”levende godt kulturelt samfunn”. Slik blir egen institusjon ikke nødvendigvis det viktigste; vekker man interessen for litteraturen er det bra: ”Klarer vi få folk til å gå og kjøpe seg en bok har jo vi gjort en minst like god jobb da”, sier en av informantene.

Ansatte i biblioteket som arbeider med formidling i det daglige, definerer i liten grad formidlingen som et samfunnsoppdrag. En sier rett ut: ”Det er så vanskelig å si at det er et samfunnsoppdrag”. Fraværet av utsagn knyttet til et opplysningspolitisk prosjekt eller annen kollektiv legitimering av formidling, er påfallende i gruppa av de yngste bibliotekarene.

På spørsmålet om begrunnelsen for å drive med litteraturformidling, svarer de yngste at det handler om å synliggjøre biblioteket, altså en begrunnelse som peker tilbake på biblioteket sjøl, eller at det handler om deres eget, personlige engasjement for litteratur. Disse yngste er vokst opp etter at den sterkt ideologipregede bibliotek- og kulturdebatten på 70-tallet fordunstet. De snakker konkret om praktiske muligheter og løsninger i formidlingsarbeidet, og om sin

personlige kjærlighet til litteraturen, uten å forankre formidlingen i noen overordnet ideologi.

Flere ansatte bruker begreper som leselyst og leseglede når de snakker om målet med formidlingen. Leselyst står sentralt i statlige styringsdokumenter for bibliotekene, slik vi så i Stortingsmelding nr 23 (2008-2009), og dette bygger slik bro mellom en legitimitet forankret i allmenne verdier, til noe mer personlig.

Om ambivalensen og formidlingens forankring i enhetskulturen avtar hos de yngre, vil man kanskje bedre kunne forene de to posisjonene (samfunnsoppgdraget vs. det personlige engasjement), og slik skape grunnlag for en dannelsesorientert målsetting basert på pluralisme slik Nielsen her skisserer:

...at tænke i spesifikke målgrupper samt tage udgangspunkt i en oplevelsesappel, altså i en henviselse til brede, umiddelbare smagsorienteringer i målgruppen; men i den videre organiseringen av formidlingen at udfordre disse umiddelbare smagsorienteringer, oplevelsesønsker og forventninger med kontrasterende og nuancerede elementer af faglig viden samt andre samfundsmæssige diskurser og erfaringsformer og skabe oplevelsesforankrede, dialogiske forbindelser på tværs av disse (Nielsen 2006 s. 29).

Bibliotekets formidlingsprofil: dannelse eller underholdning?

En inngang til å undersøke verdier og formidling i biblioteket, var å se på hvordan praksisfeltet vurderer egen formidlingsprofil. Vi knyttet i undersøkelsen denne vurderingen til polene dannelse og underholdning. En slik motsetning legger opplagt føringer på hvordan man forstår både dannelse og underholdning. På mange måter oppleves dette som en kunstig motsetning, men det kan likevel få fram noen verdimessige forankringer og spor av endringer i bibliotekenes formidlingsprofil. Vi har heller ikke skilt mellom formidling til fritidslesning og formidling av litteratur knyttet til studie og skolesituasjonen. Vi har brukt folkeopplysning og dannelse som overlappende begreper i intervjuene.

Dannelse har ofte vært forstått som det å "kjenne sin litterære kanon". Som en av informantene fra utdanningen sier: "Folkebiblioteket kan ses som et redskap

for folkeopplysning og dannelse ved å formidle kultur og kunnskap som alle i Norge bør kjenne til, for eksempel det fremste i norsk litteratur og verdenslitteraturen og kunnskap om historie og samfunnsliv". Men dannelse kan også forstås i en annen tradisjon, der dannelsen mer er en livsholdning enn bestemte kunnskapskrav, slik Jofrid Karner Smidt tar opp i sin artikkel om dannelse og litteraturformidling (2009 s. 59).

Informantene fra bibliotekene ble forelagt en tenkt skala fra 1-10, der 1 var dannelse og 10 underholdning. Vi spurte hvordan litteraturformidlingen i det enkelte bibliotek plasserte seg på denne skalaen. De fleste informantene plasserer bibliotekets profil nærmere dannelsen enn underholdningen, men ser en bevegelse i retning av mer underholdning og opplevelse. Denne bevegelsen er ikke overraskende. Som Hvenegaard Rasmussen og Jochumsen (2008) peker på, er i dag nærmest alle typer virksomheter, både private og kommunale, mer og mer er opptatt av opplevelsedimensjonen knyttet til sin virksomhet.

I ledelsesgruppen mener tre av fem at biblioteket ligger nærmere dannelsen enn underholdningen. I gruppen ansatte, mener tre av åtte at bibliotekets profil ligger i midten, to at det ligger nærmere underholdningen mens tre plasserer biblioteket nærmere dannelsen. Bildet er altså noe mer variert blant de ansatte.

Mange av informantene syntes det var vanskelig å angi bibliotekets formidlingspraksis på en slik skala, og tre av informantene avviste den. Et interessant funn er at vi innad i to av bibliotekene finner svært sprikende vurderinger. De spenner fra uttalelser om at biblioteket klart ligger nærmere dannelse til at det ligger tett opp mot underholdning. Staben ved det tredje biblioteket er innad noe mer samstemte i sin oppfattelse, og plasserer biblioteket på midten av skalaen.

Ser vi på hva som ligger til grunn for vurderingene av bibliotekenes profil finner vi tre områder: 1) Formidling knyttet til spørsmål i referanse- og veiledningssituasjonen, 2) Bibliotekets arrangementer, og 3) Forholdet mellom høy og lav litteratur. Hvem som er målgruppen for formidlingen, gir også utslag i vurderingen av bibliotekets profil. Når dannelsesaspektet skårer høyt, har dette sammenheng med at målgruppen skoleelever er stor og viktig. Formidling

i referansesituasjonen trekker biblioteket mot dannelsen for flere av informantene. Arrangementenes betydning for skaleringen er mindre tydelig.

Kompliserte skiller

Flere av informantene i praksisfeltet opplever det som håpløst å plassere bibliotekets formidling mellom underholdning og dannelses. En leder sier ”vi er nok nærmere [...] dannelsessida, men jeg håper jo at det er ganske underholdende”. Mens en annen sier det så skarpt: ”Du kan også stille spørsmålet: er det noen forskjell på dannelses og underholdning? [...] Altså når du lar deg underholde, så dannes du”. Selv om dette bare er en enkelt informants utsagn, sier det likevel noe om en verdirelativitet som flere i praksisfeltet er inne på.

To grunner til at forholdet mellom dannelses og underholdning endrer seg i biblioteket, er at dannelses er omgitt av ord som belæring og oppdragelse og at dannelsesbegrepet før 1970-tallet var knyttet til en enhetskultur og ”dennes reservering af dannelsespotentiale til spesifikke artefakttyper og kulturformer” (Nielsen 2006 s. 26).

Det belærende aspektet er problematisk, fremhever en informant: ”Altså den gamle rollen der det var staten som bestemte hva som stod i hyllene, den ville folk ikke ha akseptert i dag. [...] dette overindividualiserte samfunnet vi har, gjør at folk vil vurdere ting sjøl”. Om balansen mellom dannelses og underholdning er funnet, er det noe uenighet om, men at lånerens frihet til å velge står høyt i kurs, er tydelig. Det er ikke et entydig skille, men flere blant ledelse enn blant ansatte tenker noe mer på at biblioteket ikke bare skal knyttet til dannelses og høykultur, være elitistisk. ”*Ligge i grønne enger* [av Anne B. Ragde] kan være en god bok for noen. At mange andre sier at det er søppel, da er det kanskje like viktig [...] å stille spørsmål ved disse herre her fordømte offentlige sannheter”.

At opplevelse vektlegges sterkere i formidlingen i dag enn tidligere, kommer til uttrykk på litt ulike måter, noen ser det som en tendens i innkjøpspolitikken, andre ønsker sterkt mer opplevelse og underholdning inn i formidlingen i framtiden. En sier: Underholdning ”er så fysj-fysj og så undervurdert i bibliotekvesenet at jeg pleier alltid å si: La oss lage sirkus!”.

Formidlingsprofilen er i endring, den problematiseres og forhandles om. Tendensen til at innkjøpsprofilen også beveger seg i retning av mer underholdning i biblioteket er for enkelte informanter heller ikke uproblematisk: ”Det kan bli vanskelig å legitimere innkjøp av smale titler, men det bør være en kjerneoppgave for biblioteket. Det ikke-kommersielle”. Likevel er det et fåtall av informantene som trekker inn den dominansen kriminallitteraturen har på utlånsstatistikken i sine vurderinger av bibliotekets formidlingsprofil (Naper 2009).

Bibliotekstudentene, litteraturformidlingen og undervisningen

Hvor god kjennskap studentene har fått til ulike formidlingsmetoder i løpet av studiet var vesentlig i studentundersøkelsen vi utførte. Her scoret bare skriftlig formidling høyt. 85 % mente de hadde fått god kjennskap til å formidle skriftlig. Når det gjelder digital formidling, oppgav litt mindre enn halvparten at de hadde fått god kjennskap til dette, mens litt over halvparten syntes de hadde fått god kjennskap til muntlig formidling. For utstillinger, arrangementer og programledelse, mente de aller fleste at de hadde fått mindre god kjennskap til dette.

Når vi i intervjuene med bibliotekarere i praksis merket at de i stor grad oppfattet formidling som muntlig, enten i en veiledningssamtale overfor en person, eller bokprat og annet for grupper av personer, er det en manglende overensstemmelse mellom utdanning og praksisfelt. Kanskje er det grunn til å spørre om fokuset på det skriftlige i utdanningen er for stort. Eksamensformen er skriftlig, studentene prøves i liten grad i andre formidlingsformer, bortsett fra noen mindre muntlige og visuelle arbeidskrav som må være bestått. Slik studiet er lagt opp, signaliserer de karaktergivende skriftlige eksamenene at dette er den viktigste kompetansen. Eller kan vi snu på saken, og spørre om det er slik at bibliotekarere i praksis skriver alt for lite, og derfor ikke tenker på skriving som formidling?

Hos langt de fleste studentene inngikk litteraturformidling i deres bilde av bibliotekarrollen. 70 % mente at litteraturformidling er en viktig del av bibliotekarrollen, mens 20 % mente at det er en del av rollen, men at dette er mindre viktig. Siden faglærerne hadde problemer med å se formidling som noe eget fagområde, mens de ikke bestred relevansen av

denne kunnskapen, kan det imidlertid se ut til at litteraturformidling faller mellom to stoler i utdanningen. Den er et aspekt ved mange av emnene det undervises i, særlig i Litteratur og bruker, men sees samtidig ikke som noe fagområde.

Studentenes oppfatning av Litteratur og bruker-fagenes jobbrelevans viste at en forholdsvis stor del (38 %) oppfattet disse fagene som mindre relevante for sin framtidige jobb. Dette er jo særlig oppsiktsvekkende, hvis studentene planlegger å jobbe som bibliotekarer i folke- og skolebibliotek, noe denne studien ikke gir svar på. Men også for studenter med planer om andre typer jobber, det være seg informasjonsformidling, systemutvikling eller faglige bibliotek/arkiv, er det et tankekors at kunnskapen i disse fagene ikke ble oppfattet som relevant. Det kan peke på en utfordring til faglærerne om å tydeliggjøre yrkesrelevansen av denne fagkunnskapen.

Konklusjon: verdigrunnlag i bevegelse

Vi fant at det var ganske stort samsvar mellom bibliotekansatte, ledere, faglærere og studenter når det gjelder litteraturformidlingsbegrepets praktiske innhold. Imidlertid er beskrivelsen av litteraturformidling på ulike nivå, noe som indikerer ulik begrepsforståelse. Det tydeligste skillet er at bibliotekarene i så sterk grad forbinder litteraturformidling med muntlig aktivitet, mens flere av faglærerne i like høy grad betoner den skriftlige siden ved formidlingen.

Når det gjelder legitimeringen og verdiforankringen av litteraturformidlingen, var ulikhetene mer markante. Mens utdannerne og noen av biblioteklederne betoner samfunnsoppdraget, peker mange av bibliotekarene på enten synliggjøring av biblioteket eller eget engasjement for litteraturen som begrunnelse for å formidle. Å begrunne litteraturformidling i lovverk eller allmenne verdier, herunder den kulturelle kanon, er en mer abstrakt måte å tenke på, som de ansatte i mindre grad gir uttrykk for.

Spriket mellom ledelse og ansatte i oppfatningen om litteraturformidling som et fagområde, kan peke på et problem i forhold til det å utvikle de ansattes kompetanse på feltet. Videre ser vi at de interne vurderingene av bibliotekenes formidlingsprofil er divergerende. Man kan spørre om det vanskeliggjør en enhetlig strategisk tenkning omkring litteraturformidling.

Når studentene oppfatter at vekten i studiet ligger på skriftlig formidling, og bibliotekarene forbinder formidling med muntlig aktivitet, kan det se ut til å være en ubalanse i hva utdanningen tilbyr sett i forhold til praksisfeltets behov. Kan hende bør utdanningen diskutere vurderingsformene som brukes i evaluering av formidlingsarbeid.

At folkeopplysnings- og dannelsesstanken står relativt mye sterkere i utdanningsinstitusjonen enn i praksisfeltet, kan tyde på at utdanningen i liten grad kommuniserer disse holdningene til praksisfeltet. Et aktuelt spørsmål kan slik være om utdanningen er utydelig eller tilbakeholden i å knytte verdier til formidlingspraksis. Et annet spørsmål er om utdanningen i tilstrekkelig grad har tatt inn over seg den utviklingen som det differensierte kvalitetsbegrepet og bortfallet av enhetskulturen representerer.

Informantene vi intervjuet var relativt samstemte om at utviklingen i bibliotekenes formidlingsprofil er i bevegelse, i retning av mer underholdning og opplevelse. I tråd med våre siterte danske og norske forskere, kan det antydes en utvikling over tid fra kvalitetssikret litteraturformidling, forankret i et uproblematisk kvalitetsbegrep, over et nøytralitetsstandpunkt, til en holdning om at kvalitet ikke oppfattes som en fastlagt, men som en relasjonell størrelse.

Noter

1. Vi er klar over at å intervju kolleger vil skille seg fra å intervju ukjente. Dels kjenner vi våre kollegers standpunkter fra før, dels har vi et relasjonelt forhold til dem som vi ikke har til våre informanter fra praksisfeltet.
2. Selv om bakgrunnsstoffet for artiklene er dansk, er det liten tvil om at det har funnet sted en lignende utvikling i Norge.
3. Der informantens utsagn gjengis, er disse omskrevet til bokmål, for anonymiseringens skyld.
4. Katalogkrydder betegner innføring av omslagsbilde, bokomtaler etc. i bibliotek katalogen.
5. Det må her nevnes at Litteraturformidling ble opprettet som et av kursene innenfor Master i bibliotek- og informasjonsvitenskap i 2004.

6. Forholdet mellom etterspørsel og underholdning kan problematiseres. I folkebiblioteksammenheng er underholdningslitteratur i sterk grad knyttet til det store utlånet av kriminallitteratur.

Referencer

Audunson, RA (2001). Folkebibliotekenes rolle i en digital framtid: publikums, politikernes og bibliotekarenes bilder. S. 206-224. I: *Det siviliserte informasjonssamfunn: folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* / redaktører: Ragnar Andreas Audunson og Niels Windfeldt Lund. Bergen: Fagbokforlaget.

Bibliotekloven (1985). *Lov om folkebibliotek: av 20. desember 1985 nr. 108*. Oslo: Kulturdepartementet.

Byberg, L (2006). Brukeren i sentrum? – noen utviklingstrekk i folkebibliotekenes samlingsutvikling. S. 12-25. I: *Velge og vrake: samlingsutvikling i folkebibliotek* / Åse Kristine Tveit (red.). Oslo: Biblioteksentralen.

Hvenegaard Rasmussen, C og Jochumsen, H (2008). Ej blot til oplysning: biblioteket i oplevelsessamfundet. S. 159-187. I: *At forstå biblioteket: en introduktion til teoretiske perspektiver* / red. Jack Andersen, Henrik Jochumsen & Casper Hvenegaard Rasmussen. København: Danmarks biblioteksforening og Danmarks Biblioteksskole.

Kittang, A (2009). *Dikteunstens relasjonar: estetikk, kultur, politikk*. - Oslo: Gyldendal.

Kultur- og kirkedepartementet (2009). *St.meld.Nr. 23 (2008-2009) Bibliotek*. Oslo: Departementet.

Kvale, S (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Naper, C (2009). Fra mangfold til enfold: norsk litteraturpolitikk og norske lesevaner i forandring. S. [28], 30-39. I: *Nytt norsk tidsskrift*, nr. 1.

Nielsen, HK (2006). Smagskulturer, kvalitet og dannelse. S.14-31. I: *Smagskulturer og formidlingsformer* (2006). / Birgit Eriksson, Christian Jantzen, Karen Hvidtfeldt Madsen og Anne Scott Sørensen (red.). Århus: Klim.

Norsk ordbok: B3 (1994). / hovedredaktør Alf Hellevik. Oslo: Samlaget.

Skarpenes, O (2007). Den 'legitime kulturens' moralske forankring. S. 531-558. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*.

Smidt, JK (2001). *Mellom elite og publikum: litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon.

Smidt, JK (2009). Litteraturformidling og dannelse. S. 58-62. I: *Bok og bibliotek* nr. 3.

Studieplan. Bibliotek- og informasjonsvitenskap (2009). Oslo: Høgskolen, Avd. for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag.

Thorhaug, J (1989). Luk op for skønlitteraturen. S. 102-111. I: *Litteratursociologi: en antologi* / redigeret af Erland Munch-Petersen. Ballerup: Bibliotekcentralen.

Tveit, ÅK (2004). *Innganger: om lesing og litteraturformidling*. Bergen: Fagbokforlaget.